

לב המזעזעים

עלון חודשי בענייני הלכה ומנהגים, מתוך סדרת הספרים "לב המזעזעים"

גיליון קפ"א

הלכות והליכות בעניין "תורה שבעל פה" (חלק א')

מסטרין שלו אלא לצדיקים שנאמר (תהלים כה יז) סוד ה' ליראיו (גיטין ס, ב, תנחומא פרשת וירא כמו זר נחשבו).

תורה שבעל פה נכתבה בצורה שצריכה תוספת ביאור ואף שהוצרכו לכתוב את המשנה, כתבו בצורה שיהיה כדברים שבעל פה, שסידרו את המשנה בצורה כזאת שלא תהיה מסודרת לגמרי כגון חסורי מחסרא כדי שיצטרכו לביאור של רב ותלמיד ובכך הגוים לא יוכלו ללמוד את המשניות ולהבינם ולהעתיק אותם (פחד יצחק תנוכה מאמר א ג).

הטעם שחיבר רבי את המשניות הרי דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבם מימי משה רבנו אשר קבל את התורה שבעל פה מסיני פה אל פה ועד רבנו הקדוש לא נכתבה התורה שבעל פה, והחכמים היו מקבלים אותה איש מפי איש, כפי שנמסרה, לפי דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבן, אבל כדי למנוע שכחה היו עושים סימנים למשנתם וכותבים את הסימנים מפני השכחה, ומסתירים סימנים אלו וקראו אותם מגילת סתרים, עד שקם רבנו הקדוש וראה את שכחת התורה והצרות המתחדשות בכל שנה עמד רבנו ובית דינו בהסכמת כל החכמים שבזמנו לכתוב את התורה שבעל פה וכתב את המשניות כדי שלא תשכח תורה מישראל, והותר הדבר משום "עת לעשות לה" הפרו תורתך" (הקדמת הרמב"ם, הלכות עולם לרבי יוסף קארו פרק א).

לשון המשנה

רבי לא חיבר את עיקר נוסח המשנה בעצמו אלא ערך אותו מלשון חכמים הראשונים בדורות שלפניו (אגרת רב שריא גאון חלק ב עיין שם שהביא ב' ראיות לדבר זה).

דקדוק בכתיבת המשנה

המשנה נכתבה בדקדוק רב בכל מילה ומילה כדי לדייק בכל ריבוי ומיעוט ובכל שינוי לשון כגון המשנה בקידושין (פרק א משנה א) האשה נקנית בשלש דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים" למה לא נכתב האשה מתקדשת כמו בפרק האיש מקדש כדי ללמד שהאשה נקנית בכסף, וא"ת מדוע לא כתבו בפרק ב' האיש קונה לפי שתחילה כתבו לשון התורה ואחר כך לשון דרבנן וכו' עיין שם בגמ' בביאור כל חלקי המשנה.

מסכתות לפני זמן של רבי

היו מסכתות שהיו כבר קיימים בזמן רבי, **ראיה לדבר:** ממה שאמר רבי מאיר לרבי נתן (הוריות יג, ב) "הבה נבקש מרבן שמעון בן גמליאל שיפתח את השיעור במסכת עוקצין שאינו שולט בה כראוי" משמע שהיה כבר מסכת עוקצין (אגרת רב שריא גאון חלק ב).

משניות

משניות - הטעם שסדרי משנה נקראים משנה

מלשון שינון דהיינו שהיו לומדים אותם ומשננים את המשניות. **מלשון "משנה למלך":** שהתורה שבכתב כעין מלך והמשנה שניה לה ופרושו לשון שונה (הקדמת מלאכת שלמה למשניות בשם הערוך ערך אמר).

א"ר יוחנן לא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה, שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל (גיטין ס, ב).

התורה שבעל פה נחלקת לשני חלקים המשנה והגמרא שהוא פירוש המשנה והרחבת הדינים השונים.

המשנה היא התורה שבעל פה והיא יסוד התורה שהעתיקו ממשנה רבנו עד ימינו ע"י רבנו הקדוש - רבי.

תורה שבעל פה

תורה שבעל פה לא ניתנה ליכתב

דרש רבי יהודה בר נחמני מתורגמניה דרבי שמעון בן לקיש, כתיב כתוב לך [משמע שנכתבה, רש"י שם ד"ה כתיב] את הדברים האלה, וכתיב כי על פי [משמע שלא נכתבה, רש"י שם ד"ה וכתיב] הדברים האלה, הא כיצד דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומן על פה, דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומן בכתב [מכאן אתה למד שהתלמוד לא ניתן לכתוב, רש"י שם ד"ה ודרים] (גיטין ס, ב).

הטעם שתורה שבעל פה לא ניתנה ליכתב (גיטין ס, ב)

משום שרצה הקב"ה שבכל עת יהא אדם חוזר על תלמודו לזכרו, וכיון שאסור לעלות את הדברים על הכתב, יהיה מוכרח לחזור על הדברים כדי שלא לשכחם (מהרש"א חידושי אגדות גיטין ס, א).

טעם אחר: שאם היו לומדים מתוך הכתב אפשר שלא יבינו הלשון, אבל כשלומדם בעל פה אי אפשר ללמוד אלא מפי מלמד ובכך יבינו היטב את התורה (ר"ן מגילה יז, א מדפי הרי"ף).

טעם אחר: כל דבר קצוב ניתן ליכתב, כלומר כתורה שבכתב שהיא מבראשית עד לעיני כל ישראל אין להוסיף עליה כלל, מה שאין כן תורה שבעל פה שהיא פירוש התורה שבכתב שאין לה סוף וקץ ותכלית כלל, וכוללים בה דינין וסודות ורמזים, והכותבם נראה כאילו יש קצבה לפירושה שניתן ליכתב ככל הדבר הקצוב ואינו כן, לכן לא הותר לכתוב (אגדות אליהו פרק ששה עשר).

טעם אחר: שעל ידי התורה שבעל פה היה מתרבה אהבה ואחוה זה עם זה, מכיון שתורה היא בעל פה ולא כתובה, זה יודע פירוש אחד וזה יודע פירוש אחר וכן כל אחד ואחד, ובכך זה אוהב לזה וזה משפיל עצמו לבא ללמוד מחברו מה שקיבל וכך כולם, מה שאין כן שהתורה כתובה שאין צורך זה לזה לאוהבו ולילך אצלו שילמדהו שהרי הכל כתוב (אגדות אליהו שם).

טעם אחר: אמר רבי יהודה בר שלום, ביקש משה שתהא המשנה אף היא בכתב, וצפה הבורא עולם שהאומות עתידין לתרגם את התורה ולהיות קורין אתה יונית, והן אומרים אנו ישראל, וכל כך למה מפני שהמשנה היא מסוטריין של הבורא עולם, ואין הבורא עולם מוסר

לע"נ מדרת יונה חממי ע"ה בת ר' משה ז"ל. נלכ"ע ט' באייר תשפ"א. ת.ג.צ.ב.ה.

הטעם שהמשניות נקראות מסכתות

מסכת מלשון אריגה: לפי שתורה שבעל פה דומה לצמר ופשתים שעומלים ואורגים בה, לכן נקראת מסכת מלשון אריגה כמו עם המסכת דכתיב גבי שמשון (שופטים טז יג) כלומר אורגים הלכות לפרקים, שמקבץ כל הדברים של ענין אחד זו היא מסכתא (ספר חסידים תתקכח).

מלשון "שמועה": כמאמר הכתוב (דברים כז ט) "הסכת ושמע ישראל" כי דברי תורה שבעל פה היו מקובלים משמועה אל שמועה או מפה לפה (הערור ערך מסכת).

מלשון "מסכה ינה": (ערוב יין במים) לפי שכל מסכת מזוגה ומעורבת בדינים שונים ואמר מסכה ינה על ערוב ומזיגת דברי כולה כי דיניה ומשפטיה צדקו יחדיו ותלויים זה בזה, ונלמדים ונדרשים זה על ידי זה ולכן קראו לקבוץ פרקים מסכת (תו"ט בפתחה למשניות).

מלשון "מסך": מסכת מלשון מסך שלפני הפתח, שתורה שבעל פה היא הפתח להיכנס לתורה שבכתב (תוס' אנשי שם).

מלשון "כיסוי": כמו "ויסך בדלתים ים" (איוב לח ח) לומר שהמשנה היא נסתרת שאי אפשר להבינה אלא מתוך תלמוד (תוס' אנשי שם שם).

ששה סדרי משנה (הקדמת הרמב"ם למשנה חלק ו).

המשניות מחולקות לששה סדרים, הסדרים מחולקים ל-36 מסכתות, בששה סדרי משנה יש 325 פרקים [פרק ו' ממוסכת אבות ופרק ד' במסכת ביכורים הם ברייתות שנוספו על המשנה].

הטעם בחלוקה למשניות: כדי שיוכלו לזכור ולדעת אותם בקלות.

סדר זרעים: עוסק במצוות התלויות בארץ, וכלל בתוכו את מסכת ברכות העוסקת בדיני ברכות ותפלות.

סדר מועד: עוסק בדיני שבת ומועדים מלאכות האסורות בשבת ויו"ט, ותעניות.

סדר נשים: עוסק בדיני נישואין גיטין ושאר עניני אישות.

סדר נזיקין: עוסק בנזיקין, דיני ממונות ובית דין.

סדר קדשים: עוסק בדיני בית המקדש והקרבת וכן בדיני הכשרות.

סדר טהרות: עוסק בדיני טומאה וטהרה.

וסימנך: זמ"ן נק"ט זרעים, מועד, נשים, נזיקין, קדשים, טהרות.

זמן נקט דהיינו שלקח רבי זמן ועת לעשות לה' לחבר ולכתוב סדרי משנה על הספר ועל הסדר נסדרו (רמב"ם הקדמה מסדר זרעים).

הטעם שסידר רבי ששה סדרים בסדר הזה

התחיל בסדר זרעים, שבו מדבר בענין מצוות המיוחדות בגידולי הארץ, ובלא זה לא יחיה האדם ולא יוכל לעבוד את בוראו, לכן הקדים רבי לדבר במצוות המיוחדות לגידולי קרקע.

ואחר כך הסמיך לו סדר מועד שכך הוא בפסוק תחילה הזכירה התורה ענין שמיטה שהוא ענינו של סדר זרעים שנאמר (שמות כג יא) "ושש שנים תזרע את ארצך וכו'" ואחר כך הזכירה התורה את עניני שבת והמועדים השייכים לסדר מועד שנאמר (שם פסוק יב) "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשב" ובהמשך נאמר (שם פסוק יד) "שלוש רגלים תחוג לי בשנה".

אחר כך הקדים סדר נשים על פי סדר הפסוקים שקדם עניני אישות לעניני נזיקין (שמות כא ז) "וכי ימכור איש את בתו לאמה.. ואם לבנו יעדנה" והמשיך (שם כב) "כי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה" דהיינו עניני נשים ואחרי כן כתוב (שם כח) "וכי יגח שור את איש" שהוא עניני נזיקין וספר שמות כולל בתוכו עניני סדר זרעים וסדר מועד וסדר נשים וסדר נזיקין.

אחר כך עבר מחומש שמות לחומש ויקרא לפי סדר שסידרה התורה ולכן אחר נזיקין שם את סדר קדשים שחומש ויקרא מדבר ממנו.

ואחרי קדשים כתב את סדר טהרות לפי הסדר שבחומש ויקרא שהקדים

תחילה קרבנות לפני שהוא דן על עניני טומאות וטהרות [תחילת החומש מדבר על עניני הקרבן, ועניני טהרות מתחיל רק מהפסוק (ויקרא כד יא ואילך) "ויהי ביום השמיני" (הקדמת הרמב"ם למשנה חלק ו)].

הטעם בסדר משניות מועד

מסכת שבת ראשונה מחמת חשיבותה הגדולה של שבת, ואחריה **מסכת עירובין**, שדומה למסכת שבת וענין אחד הוא, ואחריה **מסכת פסחים**, שהפסח הוא ראשון לכל המועדים והחגים של כל השנה, **ואחריה מסכת שקלים**, שזמן נתינת שקלים לפני פסח ואחר מסכת שקלים שנינו סדר **יומא**, שדומה לשבת ועירובין, משום שיום הכפורים דומה לשבת. ואחר סדר **יומא** שנינו **מסכת סוכה**, שהיא אחר יום הכפורים וחג גדול הוא, ואחר מסכת סוכה שנינו **מסכת ביצה** [יום טוב], שענין אחד הוא שחג הסוכה הוא יו"ט וביצה ענינה הלכותיו"ט ואחר מסכת ביצה [יום טוב] שנינו **מסכת ראש השנה**, כדי לשנות אחריה **מסכת תענית** שדנה בתעניות ציבור על הגשמים, משום שאחר ראש השנה הוא זמן הגשמים וזמן רביעה, ודומה כענין אחד (אגרת רב שרירא גאון חלק ג).

אין סדר למשנה

כאשר לימד רבי את המשנה לא לימד את המסכתות לפי סדר מסוים, אלא הוא לימד כל מסכת בפני עצמה, ומסכת שהיה לו נח יותר ללמדה תחילה הקדים ללמד אותה (תוס' בב"מ ב, א ד"ה שנים, אגרת רב שרירא גאון חלק ג).

את הפרקים סידר לפי סדר מסוים ואין אומרים אין סדר למשנה במסכת אחת (ב"ק קב, א), אבל בשתי מסכתות אומרים שאין סדר למשנה (אגרת רב שרירא גאון חלק ג).

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב (ישעיהו לג ו) "והיה אמונת עתיך חסן ישועות חכמת ודעת וגו' אמונת זה סדר זרעים, עתיך זה סדר מועד, חסן זה סדר נשים, ישועות זה סדר נזיקין, חכמת זה סדר קדשים, ודעת זה סדר טהרות" (שבת לא, א).

ביאור: אמונה זו זרעים, הטעם: על שם מאה ברכות שנזכרים בה וגדול העונה אמן עליהם.

עתיך נקרא סדר מועד, הטעם: לפי שבאו לעתים כמ"ש (דברי הימים יב לב) "ובני יששכר יודעי בינה לעתים".

חסן נקרא סדר נשים, הטעם: חס"ן ר"ת חלק סדר נשים.

ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו שאם יש עימהם יראת ה' אכן ואם לאו לא, שאין לו להקב"ה באוצרו אלא אוצר של יראת שמים בלבד (ברכות לג, ב).

ישועות זה סדר נזיקין, הטעם: על פי מה שנאמר בריש ב"ק דנזקי דארעא ד' אבות רומזים על ד' נזקי שמים דבעי רחמי להושיע אותנו ולהצילנו מהם.

וחכמה זה סדר קדשים, ודעת זה סדר טהרות כפירוש רש"י (שבת לא, א ד"ה דעת) דעת עדיף מחכמה (מהרש"א חידושי אגדות שבת שם ד"ה אמונת).

כמה משניות היו לפני רבי

יש אומרים: בזמן משה ועד ימי הלל ושמאי היה שש מאות סדרי משנה שנתנם הקב"ה למשה (עיי' חגיגה יד, א), ומשה רבנו היה מפרש את התורה שבכתב על פי שש מאות המשניות הללו ומחמת הצרות והגלויות נתמעטה התורה והוצרכו לכתוב רק שישה סדרים (ילקוט הראובני ואוצר הגאונים, ספר הכריתות לרבי שמשון מקינון מבעלי התוספות ימות עולם דורות התנאים שער א אות יא).

ראייה לדבר: מהמשנה בפסחים (ב, א) שכתוב "במה אמרו שתי שורות במרתף" ולא מצאינו במשנה שלנו שכתבה קודם לכם שתי שורות במרתף אלא היא לשון המשנה שקודם רבי היא ששם היו שונים שתי שורות במרתף (של"ה שני לוחות הברית תורה שבעל פה כלל רבי).

ראיה נוספת: הגמרא מביאה כמה פעמים חסורי מחסרה והכי קתני,

והשלמות למשנה הם מהמשניות שהיו מזמן משה רבנו.

יש אומרים: שהיה שבע מאות סדרי משנה (הגיגה יד, א), **יש אומרים:** שהיה תשע מאות סדרי משנה (ילקוט שמעוני רמז מב).

מה הם שש מאות סדרי המשנה

יש מבארים: שתמיד היו רק ששה סדרים אלא שהיו מבוארים ורחבים יותר (ספר אוצר מקור ישראל), **ראיה לדבר:** מהתרגום יונתן (פרשת תרומה) על הפסוק 'ו' ריעות עיזים' כנגד ו' סדרים ולא מסתבר שהכונה על ו' שנשאר במקום ו' מאות.

יש אומרים: שאותם שש מאות סדרים רבי כלל בששה סדרי המשנה ולכן אומרת הבריתא תנו רבנן לרמוז שהדבר לא מסברתו אלא מה ששנו רבנן קדמאי שקודם רבי (בין שמועה להרב רבי שלמה אלגזי על הליכות עולם שער א אות ב, פסקי מהרי"ץ מלואים סימן נד, ר' חיים מוואלזין בהקדמה לספר שנות אליהו מרבו הגר"א על סדר זרעים).

יש אומרים: שרבי לקח רק חלק מהסדרים ואת השאר גזו והיום חסר לנו סדרים שלמים (תשובת רב שרירא גאון בתשובות הגאונים עם הגהות איי הי"ם סימן כ, ש"ך על התורה דברים ט יא).

מה הכילו שש מאות הסדרים

לשיטה שהששה סדרים הם רק חלק משש מאות הסדרים

יש אומרים: שש מאות סדרים הכילו סדרי תורה (חיד"א שם הגדולים ערך זהר).

יש אומרים: שהשש מאות סדרים הם כל מה שתלמידי חכמים מחדשים במשך הדורות (עין יעקב חגיגה יד, א).

יש אומרים: שהשש מאות סדרים הכילו את נגלות התורה במצות השיכים לדינים שאין נוהגים בזמנינו ואף לא נהגו כבר בזמן רבי כמו דיני קדשים וטהרות וטומאות ותרומוות ודיני עבודה זרה והשמייטם רבי כדי שלא להכביד על הלומדים (ספר עזרת כהנים מבוא המקדש שער המידות).

הטעם שהתנאים כשאמרו דבריהם לא הרחיבו לפרש הדבר יותר

לפי שהתנאים לבם היה רחב ודי היה להם להבין במילות קצרות ובכל דור ודור הלכה ונתמעטה החכמה, לכן בכל דור ודור צריך לברר דבריו יותר, ולכן אנו יכולים לדחוק ולומר בדבריהם הכא במאי עסקינן או הכי קאמר, משא"כ דרך האמורא לפרש דבריו ולבררם ולא לסתום ולכן לא יכולים לומר בדברי האמוראים הכא במאי עסקינן (שלה תורה שבעל פה דף ו).

סתם משנה

שכתוב במשניות סתם משנה דהינו שלא כתוב מי החכם שאמר אותה מימרא הכוונה לרבי מאיר (עין נדרים טז, א) סתם תוספתא רבי נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה, סתם ספרי רבי שמעון וכולם קבלו מרובם ר"ע (סנהדרין פו, א).

הטעם שלפעמים הגמרא שואלת על סתם משנה מי זה התנא ששנה כמו שמצאנו בלשון הגמרא מאן תנא

כשהגמרא שואלת מאן תנא סתם על המשנה, בידוע לגמרא שאותה סתם משנה אינה לפי רבי מאיר כשאר סתם משנה, כגון שמצאנו בריתא שרבי מאיר חלוק על אותם דינים שהובא במשנה, לכן הגמרא מחפשת מי הוא התנא של המשנה (עין תוס' ריש מסכת מוע"ק בד"ה מאן).

תלמוד בבלי

התלמוד הוא חיבור שמכיל תורה שבעל פה, יחד עם תורה שבכתב, ודברים שנתחדשו בכל בית דין מימות רבנו הקדוש ועד חיבור הגמרא, וכן חידושים מתורת ארץ ישראל [תלמוד ירושלמי] ומן התוספתא ומספרא וספרי מכולם יתבאר האסור והמותר הטמא והטהור החיוב והפסול והכשר, הוא נבנה כביאור והרחבה על ששה סדרי משנה (רמב"ם בהקדמה ליד החזקה).

הטעם שנקראת תלמוד בבלי

בבל מלשון בלול, לפי שתלמוד בבלי הוא בלול במקרא במשנה ובתלמוד (גמרא סנהדרין כד, א, תוס' שם ד"ה בלולה).

"א"ר ירמיה במחשכים הושיבני כמותי עולם זה תלמוד בבלי", **ביאור:** שטעמים שלו צפונים ועלומים כמים עמוקים (רבנו חננאל סנהדרין כד, א).

שפתו: ארמית בבליית בשילוב לשון הקודש.

נערך על ידי רב אשי ורבינא וסיימו מר בר רב אשי, רב אשי היה גדול האמוראי בבבל בדור השישי, וראש הדור, נולד ביום שנפטר רבא, עמד בראש ישיבת סורא שישים שנה, ערך וסידר את התלמוד בבלי בשתי מהדורות במשך שישים שנה (עין הליכות עולם שער א ב).

תלמוד בבלי נכתב כמאה שנה אחרי חיבור התלמוד ירושלמי (רמב"ם בהקדמה ליד החזקה).

מטרת חיבור התלמוד (הקדמת הרמב"ם למשנה חלק ז, הליכות עולם שער א ב).

לפרש המשנה ואת דברי האמוראים שלפעמים המשנה מדברת בלשון קצרה וסתומה ונחלקו האמוראים בביאור המשנה לברר את טענות הצדדים ומה היא הטענה הנכונה.

לפסוק הלכה במחלוקת תנאים שהובא במשנה, או במחלוקת של אמוראים.

ללמד את החידושים שחידשו חכמי ישראל בכל דור ודור מה שלמדו מהמשנה, והראיות שמהם הגיעו לפסק הדין, וכן ללמד את הגזרות שנתקנו אחר זמנו של רבי עד לתקופתו של רב אשי.

ללמד דרשות בענין אגדה המתאימות לענין כל פרק לפי המזדמן ששייך בו דרוש.

צורת הלימוד לפני כתיבת התלמוד

עד כתיבת הגמרא היו לומדים בצורה זו, כשהיתה נשאלת שאלה בהסבר המשנה בבית המדרש או שאלה על מעשה שאירע בדיני ממון או איסור והתר כל אחד ואחד אמר את שיטתו וטעמו (רש"י בב"מ פו, א).

מסכתות הש"ס (הקדמת הרמב"ם למשנה חלק י)

סדר זרעים ישנה מסכת אחת - ברכות, מכיון שסדר זרעים עוסק במצוות התלויות בארץ ולא היה שייך בבבל לא נכתב על זה גמרא בבלי אלא ירושלמי, והוא נכתב בא"י שנהגו בו מצוות התלויות בארץ והלימוד היה הלכה למעשה.

סדר מועד יא' מסכתות - מסכת שקלים היא מהירושלמי [ל"ג דפים], **הטעם שצורפה לבבלי:** לפי שרצו להשלים את סדר מועד שעל כולו יש גמרא בבלי חוץ ממסכת זו (עלי תמר שקלים פ"א ה"א ד"ה אבל), **סדר נשים ז'** מסכתות, **סדר נזיקין ח'** מסכתות, **סדר קדשים ט** מסכתות, **סדר טהרות** מסכת אחת - נדה.

סך הכל ל"ז מסכתות.

הטעם שיש בבלי על קדשים ואין בבלי סדר זרעים

לפי שלימוד סדר קדשים נחשב כאילו מקריבים קרבנות כדאמרינן "ונשלמה פרים שפתינו" (חפץ חיים במאמר ציפית לישועה ד"ה והנה ידעת).

היכן עשרים ושלוש המסכתות החסרות בתלמוד בבלי

יש אומרים: שהיה שישים מסכתות וכמו שכתב רב שרירא גאון בפירוש שבישיבתו של רב אשי נערכו שישים מסכתות, והמסכתות החסרות אבדו במשך השנים שלפני הוצאת הדפוס, כמו שאבד התלמוד הירושלמי על סדר קדשים שהיה עוד בימי הרמב"ם והרמב"ן והוזכר בחיבוריהם (ספר אבות הדורות).

עיקר מפרשי על הדרך

רש"י

רבי שלמה יצחקי גדול מפרשי התלמוד נולד וחי בצרפת בעיר טרוי"ש.

בעלי התוס' קראו לפירוש רש"י שחבר על התלמוד קונטרס, והטעם: לפי שבתחילה רש"י חיבר את הפירוש בקונטרס ואחר כך נעשה ממנו ספר מיוחד (תשבי אות הק"ף).

בעלי התוספות

בעלי התוספות חיברו את התוספות שמופיעה בדף הגמרא שהוא אוסף של חידושי בעלי התוספות מבתי מדרש שונים שנכנס לדפי הגמרא [לא מצוין כל תוס' מאיזה בית מדרש הוא הגיע], ונקרא שמם תוספות לפי שבאו להוסיף על פירוש רש"י.

מסורת הש"ס עין משפט

חיברו רבי יהושע בעוז ב"ר שמשון לבית ברוך, ספר זה הוא מראה מקום הדינים שבראשונים ובפוסקים היכן כל הלכה והלכה מופיעה ברמב"ם ובטור ובשו"ע.

הגהות הב"ח

נמצא בצידי הדף, חיברו ר' יואל ב"ר שמואל יפה סירקיס המכונה הב"ח (הוא חיבר את הבית חדש על הטור).

גליון הש"ס לרבי עקיבא איגר

גליון הש"ס הם הגהות והערות מראה מקום שלא צוין בעין משפט וקושיות וסתירות בש"ס או ברש"י או בשאר מפרשי התלמוד ולפעמים אף נשאר בצ"ע [וכן חיבר הגהות על השו"ע].

מהרש"ל

החיבור עוסק בענייני פשט הגמרא, וחלק ניכר ממנו עוסק בתיקון הגירסה בגמרא, חיבורו נמצא בסמוך למהרש"א.

המהרש"א חידושי הלכות וחידושי אגדות

חידושי הלכות: החבור עוסק בפירוש הגמרא ומבאר דברי רש"י ותוס'.
חידושי אגדות: עוסק בפירוש האגדות שנאמרו בתלמוד בדרך הפשט והרמז פירוש נמצא בסוף הגמרא בכל מסכת כחלק מחידושי ההלכות.

פירוש המהר"ם

חיבור העוסק בביאור דברי רש"י ותוס' ונמצא כמעט על כל מסכת ונמצא סמוך למהרש"א.

מהר"ם שיף

חיבור זה עוסק בפירוש דברי הגמרא ועומד על דברי רש"י ותוס'.

פירוש הרש"ש

הערות וחידושים על הגמרא נמצא בסוף כל גמרא שחידש בה.

תלמוד ירושלמי

נערך על ידי רבי יוחנן ונחתם על ידי תלמידיו בארץ ישראל (רמב"ם בהקדמתו ליד החזקה).

שמות נוספים לתלמוד ירושלמי

ירושלמי סתם, תלמוד ארץ ישראל, תלמודא דמערבא, גמרא ירושלמית, גמרא דבני מערבא.

הטעם שנקרא תלמוד ירושלמי אף שחובר בטבריה

אף שתלמוד ירושלמי נכתב בטבריה לפי שבזמן כתיבת תלמוד ירושלמי לא הורשו לשבת בירושלים, השם ירושלמי בא מצד חיבת וקודשת ירושלים עיר הבירה והנצח של עמינו ומפני כבודה נקרא התלמוד ירושלמי ולא טבריאני

לשון הירושלמי: לשונו של הירושלמי קשה מזו של הבבלי ושונה ממנה.

סדר זרעים: י"א מסכתות ברכות, פאה, דמאי, כלאים, שביעית, תרומה, מעשרות, מעשר שני, חלה, ערלה, ביכורים.

סדר מועד א: י"ב מסכתות שבת - רק עד פרק העשרים [חסר ארבע פרקים אחרונים], עירובין, פסחים, יומא, שקלים, ראש השנה, סוכה, ביצה, תענית, מגילה, חגיגה, מועד קטן.

סדר נשים: ז' יבמות, סוטה, כתובות, נדרים, גיטין, נזיר, קידושין.

סדר נזיקין: ט' מסכתות ב"ק, ב"מ, ב"ב, שבועות, מכות - רק שני פרקים ראשונים, סנהדרין, ע"ז, הוריות.

סדר טהרות: נדה - רק שלושה פרקים ראשונים.

סדר קדשים: אין מסכתות, סך הכל ל"ט מסכתות (רמב"ם הקדמה למשנה חלק ז).

היכן ירושלמי על קדשים

יש אומרים: שהיה ירושלמי על קדשים אלא שהוא אבד במשך הדורות (רמב"ם בפירוש המשניות ונמצאו מהירושלמי חמשה סדרים שלמים ועל סדר טהרות על נדה לבד בעל הקרבן העדה בהקדמה לסדר מועד).

יש אומרים: שמעולם לא נכתב ירושלמי על קדשים, ומה שכתב הרמב"ם (בפירוש המשניות) חמשה סדרי ירושלמי אין הכוונה אלא על אותם ארבעה סדרים השלמים שלפנינו ועל מקצת מנדה שהוא מסדר טהרות וכמו שאנו רגילים לומר שהגמרא בבלי היא על ששה סדרים ואין לפנינו אלא ארבעה סדרים שלמים ומסכת אחת מזרעים ומסכת אחת טהרות וזה הכוונה גם בחמשה סדרים של הירושלמי (מראה פנים ביכורים פרק א ה"ו ד"ה אמר ר' חנינא).

הפירושים הנפוצים על הירושלמי הם קרבן העדה לרבי דוד בן רבי נפתלי, ופני משה לרבי משה מרגליות, ובחלק מהירושלמי פירוש הר"ש מסירלאי.

חיבורים נוספים של התנאים

ברייתא תוספתא

הטעם שחלוק השם לברייתא ולתוספתא

ברייתא: מלשון ברא - חוץ, ביאור שנאמרו חוץ למדרשו של רבי היינו שלא הכניסו למשנה (הליכות עולם שער א ב), **וסימנן:** תנו רבנן, תני חדא, תני אידך.

תוספתא: לפי שרבי כתב את המשנה במעט הכמות ורב האיכות ובקיצור הדברים, לכן חברו את התוספת על המשנה שענינה תוספת ביאור על המשנה וגילוי טעמה של המשנה (הליכות עולם שער א ב, כללי הגמרא למהר"ק בשם הכריתות שער א אות יב). **וסימנא** כשהגמרא מצטטת מהתוספתא היא אומרת "תנא".

ביאור אחר: תוספתא הוא מה שסידר ר' חייא בפני רבי והיה אומר לו כתב כך וכך וזה מה שהגמרא אומרת (עירובין צב, א) רבי לא שנאה ר' חייא מנין לו.

הטעם שחיברו את הברייתות ואת התוספות אף שסידר רבי הקדוש את כל ההלכות במשניות

לפי שדברי רבי במשנה מעטי הכמות ורב האיכות ובקצרה אין בו מילה לבטלה והיה הכל מבואר לו לרוחב שכלו, אך לבאים אחריו עמקו דבריו מי ירד לסוף דעתו ומי יבא עד תכונתו, לכן ראו תלמידי רבי לחבר ספר לגלות את דברי רבם ולבארם, והיא התוספתא שחברה ר' חייא וענינה תוספת על המשנה וגילוי טעמה, וכן חברו ר' חייא ור' אושעיא ברייתות, אשר מדברי רבם נשמעות והוא משם ברייתא חוץ ממדרשו של רבנו הקדוש לבאר דברי המשנה (רמב"ם בהקדמתו ליד החזקה, הליכות עולם פרק א).

ההבדל בין משניות לברייתות

המשניות היו קודם רבי אלא שרבי סידרם, ואת הברייתות היה שונה רבי חייא מה שהיה רבי מוסיף על המשניות (תוס' ב"ק צד, ב תוד"ה מימי).